

Принципи дидактики та вдосконалення підготовки вчителя

Володимир БУРЯК,

Доктор педагогічних наук, професор, ректор Криворізького державного педагогічного університету

Визначаючи значення вищої школи в розвитку всієї системи підготовки фахівців відповідно до вимог Національної доктрини розвитку освіти, Закону України «Про вищу освіту», слід підкреслити її вплив на теми економічного, соціального, духовного прогресу та обороноздатності країни. Саме тут створюються передумови першочергового завдання — органічного поєднання системи господарювання з найновішими досягненнями науково-технічного прогресу.

Важливе значення у створенні таких передумов, що забезпечують підготовку у ВНЗ висококваліфікованих, всебічно розвинених спеціалістів, має вдосконалення навчально-виховного процесу на основі філософських учень, психології, сучасної дидактики. Провідним напрямом у цьому вдосконаленні є впровадження у Криворізькому державному педагогічному університеті системно-методологічного навчання.

Перехід професорсько-викладацького колективу університету на системно-методологічне навчання викликає: по-перше, необхідність найбільш успішно реалізувати у практиці вузівської роботи основне соціальне замовлення — підготувати висококваліфікованих учителів нового типу; по-друге, бажанням врахувати в навчально-виховному процесі, системі підготовки вчителів ті найважливіші якісні зміни, які відбулися в соціально-економічному розвитку і духовному житті нашого суспільства; по-третє, прагненням задовольнити в системі підготовки вчителів вимоги прискорення соціально-економічного розвитку, зважити на перспективи державного будівництва, зумовлені прогресом науки і техніки; по-четверте, перебудовою навчально-виховного процесу на основі створеної в університеті комплексної програми формування всебічно розвиненої особистості сучасного вчителя; по-п'яте, введенням на всіх факультетах і курсах безперервної педагогічної практики студентів, що здійснюється на відповідній основі з урахуванням поетапного ускладнення її змісту з першого до випускного курсу.

Упровадження названого навчання в практику роботи професорсько-викладацького колективу університету вимагає внесення істотних коректив у зміст і методику навчального процесу і

насамперед у систему провідних ідей і найважливіших організуючих положень, що називаються в теорії педагогіки принципами дидактики. Спираючись на них, викладач забезпечує наукову організацію та ефективність навчального процесу, формування у студентів якостей всебічно розвиненої особистості сучасного вчителя.

Принципи і правила навчання, що їх конкретизують, визначаються цілями та завданнями, які стоять перед вищою педагогічною школою, мають єдину методологічну основу, відповідають вимогам соціально-економічного та культурного прогресу суспільства, досягненням науки і техніки, передового педагогічного досвіду. Вони враховують індивідуально-психологічні особливості, професійні запити та інтереси студентів і реалізуються викладачем через оптимальне керування їх творчою пізнавально-практичною діяльністю та самостійною навчальною працею.

Оскільки методологічною основою дидактики як складової вузівської педагогіки є філософське вчення про єдність діалектики, логіки і теорії пізнання, названу закономірність слід вважати визначальною і в системі відбору та класифікації основоположних принципів навчання.

Грунтуючись на сучасній філософії, керуючись її закономірностями, відбиваючи її характерні риси у своїй системі, вузівська дидактика виступає як суто діалектична наука й вимагає від кожного викладача, який досліджує і реалізує її провідні ідеї та вихідні положення, глибокого діалектичного осмислення сутності, логічної побудови та застосування принципів. Логіка дозволяє розкрити склад і структуру навчального процесу, його діалектичну природу, встановити внутрішній зв'язок його складових елементів; логічний виклад матеріалу, розвиток логічного мислення у студентів — здатність їх визначати і класифікувати, узагальнювати та абстрагувати, доводити і спростовувати тощо - можливі за

умови, що наш професорсько-викладацький склад буде знати закони логіки та вміти їх застосовувати.

Філософська обґрунтованість дидактики і її провідних принципів достатньо чітко представлена і в системі суперечностей, характерних для навчального процесу.

Найбільш поширеними в аналізованій системі навчання є суперечності між обсягом знань, передбачених вузівськими програмами підготовки спеціаліста, і можливостями їх засвоєння студентами; названими програмами та найновішими досягненнями науки і техніки; інтелектуально-практичною діяльністю студентів і суспільно-історичним, професійним пізнанням; теоретичними знаннями, що отримали студенти, й умінням застосовувати їх на практиці; знаннями викладача та матеріалом, який він має подати студентам відповідно до вимог вузівських програм, тощо. Урахування названих суперечностей у системі відбору, класифікації та застосування принципів навчання багато в чому передбачає якість навчального процесу і вузівської підготовки спеціаліста в цілому.

Необхідність вирішення завдань, пов'язаних із розробкою принципів вузівської дидактики, що базується на діалектичній логіці, пояснюється також тим, що теорія пізнання об'єктивного світу, система підготовки спеціаліста передбачають перехід від філософської постановки цієї проблеми до соціально-педагогічної, до злиття методології як учення про методи наукового пізнання з методологією та методикою навчання, із педагогічною майстерністю викладача щодо управління навчальним процесом і самостійною роботою студентів.

Усе це зумовлює якісно інший підхід до розробки принципів і методів системно-методологічного навчання з метою наближення їх до вимог життя.

У теорії і практиці вищої школи названа проблема не досить чітко обґрунтована. Із усіх робіт, виданих

протягом останніх років і присвячених питанням вузівської дидактики, найбільш цікавою видається монографія С.І. Архангельського [1, с.29], де зроблено спробу визначити систему вихідних теоретичних положень і на їх основі сформулювати провідні принципи навчання.

Розуміючи дидактичні принципи як «східці, що проводять через усі рівні знань теорії навчання» [1, с.368], автор намагається допомогти викладачу рухатися по цих «сходах» і з цією метою озброює його такими принципами, як науковість, ідейність, систематичність, зв'язок індивідуального з колективним, єдність конкретного та абстрактного, доступність і міцність знань.

Обґрунтовуючи цю систему, С.І. Архангельський посиляється на історичний досвід, суспільний і педагогічний смисл, на стабільність застосування названих принципів. Певною мірою він, безумовно, має рацію. Особливо, якщо врахувати, що деякі з цих принципів взяті ще з «Великої дидактики» Яна Амоса Коменського. Згодом вони стали здобутком середньої загальноосвітньої школи, а пізніше були запозичені вузівською дидактикою. Однак ми не можемо повністю погодитися з подібним підходом до добору вихідних положень вузівської дидактики, оскільки теорія і практика навчання у вищій школі вимагає більш чіткої, логічно обґрунтованої дидактичної системи, яка може бути відображена лише в чіткій класифікації основних груп принципів вузівської дидактики:

1. Загальнометодологічні принципи, що розкривають методологію і закономірні зв'язки процесу навчання.

2. Логіко-гносеологічні, за допомогою яких досягається систематизація процесу навчання, узгодження всіх його компонентів з цілями, завданнями і змістом освіти.

3. Принципи активізації та вдосконалення процесу навчання і самостійної роботи студентів.

4. Принципи управління навчально-практичною діяльністю викладача і студентів у процесі навчання.

До першої групи зараховані принципи, які розкривають методологію, закономірні зв'язки і науковий підхід у здійсненні навчання. Сюди належать: принцип громадянськості та національного спрямування навчання; науковості та врахування в навчанні передового педагогічного досвіду; історизму і логічної послідовності; зв'язку теорії з практикою.

Характерною особливістю названих принципів є їх внутрішній зв'язок і діалектична залежність, що забезпечують методологічну єдність навчання і виховання в навчальному процесі.

Принцип громадянськості та національної спрямованості навчання належить до найважливіших у системі вузівської дидактики. Спираючись на нього, можна цілеспрямовано вирішувати завдання формування у студентів наукового світогляду та методологічної

дисципліни думки, моральних переконань і соціальної активності, виховання національно свідомого громадянина України, здатного самостійно оцінювати соціальні явища, бачити зв'язок поточних завдань із конкретними ідеями, вести аргументовану полеміку тощо.

Успішне розв'язання цих завдань можливе лише в умовах органічної єдності слова і діла. Кожна лекція, лабораторна робота, кожне семінарське та практичне заняття повинні мати державну спрямованість.

Тільки за такого підходу до навчання переконання, які ми формуємо у студентів у процесі навчально-виховної роботи, можуть перейти з категорії моральних знань і уявлень у внутрішню позицію особистості, стати основою для оцінки фактів і явищ суспільного та політичного життя.

Принцип науковості та врахування в навчанні передового педагогічного досвіду вищої школи нерозривно пов'язаний із попереднім принципом. У взаємозв'язку з ним він розкриває закономірності об'єктивного світу і взаємодію наук, що становлять зміст програми вузівської підготовки спеціалістів. Головним методологічним орієнтиром є діалектичний метод пізнання.

Характерною особливістю науковості навчання є непримиренність до спрощення та вульгаризації фактів і явищ дійсності. Навчити учнів мислити справжніми, точними та визначеними поняттями рекомендував К.Д. Ушинський. Д.І. Менделєєв закликав збуджувати в них наукове прагнення. Визначаючи роль наукового в навчанні, Н.І. Пирогов писав: «Відокремити навчальне від наукового в університеті не можна. Однак наукове без навчального все-таки світліше і гірше. А навчальне без наукового, якщо б приваблювало не була його зовнішність, - тільки блищить» [3, с.302].

Науковість навчання в системі вузівської дидактики повинна розглядатися широко, як з точки зору всебічного висвітлення змісту кожного навчального предмета (курсу, спецкурсу), так і в плані розвитку у студентів умінь, навичок наукового пошуку, ознайомлення їх зі способами наукової організації професійної праці.

Науковість означає також і те, що пропонувані студентам знання повністю відповідають найновішим досягненням науки і техніки, а викладання ведеться з урахуванням передового педагогічного досвіду вищої школи.

Наукові знання — це разом з тим знання, що розглядаються в історичній та логічній послідовності їх розвитку. На цій основі доцільно виокремити ще один важливий методологічний принцип — **історизму та логічної послідовності в навчанні**.

Історизм як один із основних принципів дидактики зобов'язує розглядати предмети, явища та наукові процеси, їх виникнення та розвиток у зв'язку з конкретними історичними умовами, у

єдності минулого, сучасного й передбачуваного майбутнього. Реалізація названого принципу в навчанні дозволяє боротися з догматизмом у розумінні науки, суспільного розвитку, педагогічної теорії.

Історичне в навчанні тісно пов'язане з логічним. Логічне є складовою всіх наук. У педагогіці вищої освіти необхідно також бачити не лише зовнішні аспекти, а й внутрішню логіку. Якщо історична концепція дозволяє виявити конкретні умови виконання та розвитку певних форм, засобів, методів, закономірностей, явищ, процесів, то логіка дає можливість обґрунтувати їх сутність та закономірні зв'язки, провести аналіз і оцінку результатів, отримати відповідні судження та умовиводи.

Принцип зв'язку теорії з практикою. Теорія та практика навчання, знання, уміння та навички відповідно до цього принципу розглядаються в єдності. Цей принцип в умовах вищої школи має особливе значення. Він встановлює об'єктивні закономірності такої єдності, способи її розвитку та шляхи вдосконалення.

Зв'язок теорії з практикою в процесі навчання може здійснюватися по-різному. Наприклад, викладач буде свої заняття так, щоб підкреслити можливість і доцільність застосування знань на практиці. Спеціальні предмети мають прикладне значення та передають суть майбутньої професії. Суспільні науки викладають з урахуванням особливостей майбутньої спеціальності та спеціалізації студентів. Формами зв'язку теорії з практикою є залучення їх до госпдоговорних і держбюджетних кафедральних досліджень, виконання курсових і дипломних робіт.

Новим, досить ефективним видом зв'язку теорії з практикою навчання у вищій школі можна вважати безперервну педагогічну практику студентів. У Криворізькому університеті безперервна практика поширюється на студентів усіх факультетів. Для них складені факультативні програми, зроблені індивідуальні завдання та методичні матеріали. Для виконання цих завдань відведено один день на тиждень. Безперервна практика, як засвідчує досвід її проведення, є ефективною формою зв'язку теорії з життям в умовах виробництва (школи, підприємства).

Головне призначення другої групи принципів вузівської дидактики, як сказано вище, — об'єднання всіх компонентів навчального процесу в логічне ціле, що відповідає цілям і завданням системно-методологічного навчання. Сюди належать такі принципи, як:

- взаємозв'язок навчання, розвитку та виховання особистості студента в навчальному процесі;

— систематичність, послідовність і логічність завершеності навчання;

— поєднання наочно-образного та абстрактного в навчанні;

— єдність навчання та самостійної роботи студентів.

Принцип взаємозв'язку навчання, розвитку та виховання особистості студента у навчальному процесі є провідним. По-перше, тому, що він відбиває суть завдання вищої школи щодо формування всебічно розвинутої особистості спеціаліста як соціально активної, професійно грамотної та духовно багатой особистості; по-друге, тому, що реалізація цього завдання і самого принципу передбачає комплексний підхід до навчального процесу, а це означає взаємодію основних його функцій: освітньої (озброєння студентів системою знань, практичних умінь і навичок), розвивальної (розвиток їх інтелекту, мислення, пам'яті, різних видів творчої діяльності), виховної (формування світогляду, громадянської свідомості). А оскільки вирішення завдань взаємозв'язку навчання, розвитку та виховання особистості студента досягається і внаслідок використання інших груп зазначеної класифікації, аналізований принцип орієнтує викладача на їх комплексне застосування в єдиній системі навчання.

Принцип системності, послідовності і логічної завершеності процесу навчання. Цей принцип повністю відповідає сутності системно-методологічного навчання, в якому кожна наступна ланка в оволодінні знаннями ґрунтується на попередніх, раніше засвоєних у певній логічній послідовності.

Згідно з цим названий принцип відбиває:

— логіку самих предметів, у кожному з яких має місце своя система понять, що впливають одне на одного;

— закономірності, що пов'язують певні явища, події;

— систему понять (матеріал тільки тоді вважається засвоєним, коли утворилася система понять, асоціацій, зв'язків між набутими і новими знаннями);

— послідовні і міжпредметні зв'язки в навчанні (навчальний курс будується так, що словесні нитки тягнуться від теми до теми, від науки до науки, розкриваючи їх закономірності та зміст, науково-практичну суть в цілому);

— системність, що є результатом продуманого добору методів і прийомів навчання та забезпечує відповідний рівень якості засвоєння пропонованих викладачем знань;

— чіткий порядок у засвоєнні знань.

Систему навчання у вищій школі, відповідно, можна розглядати «як взаємопов'язаний комплекс функціонально співвідносних компонентів, який забезпечує цілеспрямоване здобуття студентами змістовних знань, навичок, умінь, засвоєних у певному порядку, на основі складної адаптивної поведінки сторін — тієї, що навчається, і ті-

єї, що навчає» [1, с. 70].

Принцип поєднання наочно-образного та абстрактного в навчанні.

У навчанні на основі єдності конкретного та абстрактного важливою є наочність. К.Д. Ушинський назвав наочним таке навчання, яке будується не на словах і відчужених уявленнях, а на конкретних образах, що безпосередньо сприймаються учнями.

Наочність навчання у вищій школі забезпечується широким впровадженням у навчальний процес комп'ютерів, аудіовізуальних (світлотехнічних, звуконаслідувальних, телевізійних) та інших технічних засобів. Зрозуміло, принцип наочності не може бути самоціллю. Його застосування необхідне в тому випадку, коли це дозволяє зрозуміти та засвоїти закономірності науки, сутність явищ і процесів, які неможливо розкрити звичайним інформаційним способом викладу.

Використання наочності у вищій школі найчастіше має опосередкований характер, тобто вона використовується в поєднанні з абстрактними формами (символами, схемами, таблицями, графіками тощо). Безпосередня ж наочність (без опори на абстрактне мислення) зазвичай порушує повноту та глибину сприйняття вивчуваного матеріалу. Пізнання предмета лише на чуттєвій основі має суб'єктивний характер і не дає реальної оцінки тому, що вивчається, а відтак у засвоєнні наочності слід домагатися поєднання її з абстрактним мисленням, уміло використовувати її під кутом зору практики, творчої діяльності кожного студента. Хід навчання від конкретного до абстрактного, відчуженого, від уявлень до мислення К.Д. Ушинський, наприклад, вважав єдино правильним, природним, що ґрунтується на зрозумілих психологічних законах.

Істотне значення у використанні названого принципу має також аперцепція — опора та враження, наявні в досвіді студентів.

Принцип наочності навчання існує досить довго, щоправда, проблема єдності конкретного та абстрактного у вузівській системі навчання досліджена поки що недостатньо.

Принцип єдності навчання та самостійної роботи студентів. Відомо, що успіх навчальної роботи студентів великою мірою зумовлюється добре організованою самостійною роботою щодо розширення, поглиблення та закріплення знань, набуття практичних умінь і навичок. Так само і самостійна робота дає найбільший ефект у тому випадку, коли вона логічно впливає зі змісту навчання, базується на знаннях, отриманих студентами в різних видах академічної та позааудиторної навчально-практичної діяльності, науково-дослідницької роботи.

Названий принцип передбачає також індивідуалізацію стилю самостійної пізнавально-практичної діяльності студентів, що включає розуміння кожним із них цілей, завдань, сутності і

змісту самостійної навчальної роботи, прийомів і методів її виконання в різних видах навчального процесу; пробудження в них інтересу до знань, їх накопичення та поглиблення; активне залучення до нього на лекціях, семінарі.

Реалізація принципу єдності навчання та самостійної роботи студентів створює умови не тільки для озброєння студентів системою знань і практичних умінь в обсязі програм вузівської підготовки спеціаліста, але й підготовки їх до методологічної, професійної та загальнокультурної самоосвіти в післядипломний період.

Принцип такої єдності орієнтує викладачів на розробку систем конкретних завдань для самостійної навчально-практичної і наукової роботи з кожного предмета й виду занять, з кожної теми навчального курсу.

До складу _ третьої групи входять принципи вузівської дидактики, через які здійснюється активізація процесів навчання та самостійної роботи над навчальним матеріалом. Вони є переважно традиційними, добре відомими у практиці вищої школи. До них належать такі принципи, як:

— доступність та посиленість навчання;

— свідомість та активність студентів у навчальному процесі;

— поєднання колективної й індивідуальної роботи студентів у навчальному процесі;

— міцність засвоєння знань.

За принципом доступності та посиленості навчання вивчуваний матеріал за своїм змістом, обсягом і методом викладання має відповідати рівню підготовки студентів, їх пізнавальним можливостям.

Міцність засвоєння знань повинна забезпечуватися всією системою навчального процесу, починаючи з подання їх викладачем і закінчуючи застосуванням студентами в різних видах безперервної практики, закріпленням на семінарських заняттях, у творчій роботі ВНЗ, на виробництві.

Велике значення для міцності знань має також повторення матеріалу студентами, що здійснюється у процесі систематичної самостійної роботи над текстами лекцій та рекомендованою літературою в позаурочний час. При повторенні не тільки відновлюються в пам'яті раніше набуті знання, але й розкриваються нові аспекти питання, розширюються й поглиблюються загальні уявлення про науку, що вивчається.

Принцип свідомості і активності студентів у навчальному процесі. Успіх навчання студентів багато в чому визначається їх ставленням до матеріалу вивчення. Свідоме ставлення до отримуваної інформації на лекційних, семінарських та інших заняттях, як правило, передбачає глибину та якість їх засвоєння.

Принцип свідомості тісно пов'язаний з активністю студентів, з їх зацікавленістю, захопленням,

ініціативою, що забезпечують творче осмислення матеріалу. Для реалізації цієї мети потрібні енергійність і наполегливість. Активність — це важливий чинник свідомого засвоєння знань. Вона передбачає творчу участь у навчальному процесі не лише студентів, але й викладача як суб'єкта навчання. Активність викладача означає таку організацію його роботи, за якої студент засвоює знання не формально, без розуміння їх сутності, а осмислено. Догматичний підхід до викладу знань не може забезпечити високої якості їх засвоєння.

Не останню роль у системі творчого осмислення матеріалу відіграє емоційність. Адже лише думка, сповнена емоцій, спонукатиме до дії, перетворення знання в переконавання.

Принцип поєднання колективної та індивідуальної роботи студентів у навчальному процесі — один з найхарактерніших для вищої школи, оскільки вирішення завдань навчального процесу здійснюється в умовах поєднання колективної (зокрема й групової) та індивідуальної форм навчання. Незважаючи на те, що колективна форма є провідною в організації навчально-виховного процесу, успіх навчання можливий лише за наукової єдності видів роботи. Групова форма виконує важливу соціально-педагогічну функцію — вона допомагає виховувати колективізм, дружбу, товариськість, почуття взаємодопомоги, сприяє розвитку здорової громадської думки, формуванню нормальних стосунків у колективі тощо.

Активізуючи колективні форми навчального процесу, названий принцип рекомендує враховувати і вдосконалювати індивідуальну роботу студентів, розвивати інтереси, здібності та обдарування кожного з них. Відповідно, загальне й особисте — мають доповнювати одне як у навчанні, так і в різних видах творчої діяльності студентів. Більше того, особисте, індивідуальне найбільш плідно розвивається та формується насамперед у колективі.

Уміння викладача правильно поєднувати колективну та індивідуальну роботу студентів, забезпечувати виконання ними групових та індивідуальних завдань, участь у різноманітних видах аудиторної та позааудиторної роботи, безперервній виробничій практиці створює найбільш сприятливі умови для творчого розв'язання поставлених завдань.

Принцип міцності засвоєння знань. К.Д. Ушинський зауважував: чим міцніше закладено фундамент знань та ідей у душі учня (а це стосується й студента. - *В.Б.*), тим більшу і міцнішу споруду можна збудувати на цьому фундаменті.

Принцип зміцнення засвоєння знань в умовах вищої школи має особливе значення. Набуті в процесі навчання знання не тільки розширюють загальний і професійний кругозір сту-

дентів, але й використовуються в конкретній майбутній педагогічній загальнокультурній діяльності. А для цього їх необхідно не лише отримати й зберегти, а й глибоко осмислити, оскільки лише тоді вони можуть бути найбільш ефективно застосовані на практиці.

Міцність засвоєння знань забезпечується всією системою навчального процесу, починаючи з викладу їх викладачем і закінчуючи застосуванням у різноманітних видах діяльності, поглиблення та закріплення на семінарських та практичних заняттях, у творчій роботі на виробництві (у школі, закладі).

В умовах швидкого оновлення наукової інформації підвищується значення названого принципу в добір провідних ідей, закономірностей і напрямів науки, основних тверджень, що їх необхідно міцно засвоїти. Вирішення цього завдання сприяє також повторення, яке забезпечує поглиблення та закріплення знань. Особливо успішно здійснюється така робота, коли студенти не лише виокремлюють, осмислюють, але й записують те головне, основне. Це сприяє збереженню знань (у пам'яті й на папері) на тривалий період.

Активізація навчального процесу, як і самостійна робота студентів, великою мірою залежать від викладача, від його вміння керівництва. У зв'язку з цим доцільним є виокремлення важливої групи принципів, що розкривають суть аналізованого питання, •

Управління - складний динамічний процес, який ґрунтується на науковій організації навчання та самостійній роботі, на їх комплексному застосуванні. До четвертої групи входять такі принципи, як:

— оптимізація управління процесом навчання та самостійною роботою студентів;

— зворотний зв'язок у навчальному процесі;

— корекція процесу навчання.

Принцип оптимізації управління процесом навчання та самостійною роботою студентів. Управління —

важливий структурний компонент системно-методологічного навчання, що уможливило гармонію навчального процесу в цілому, навчання та самостійної роботи студентів зокрема. Разом із тим управління є одним із провідних принципів навчання, який передбачає вміння диригування викладача пізнавально-практичною діяльністю студентів, удосконалення методики повідомлення, осмислення та закріплення знань, умінь і навичок у їх свідомості, пам'яті і творчій діяльності. Вимоги навчального процесу, як відомо, ставлять перед викладачем завдання не тільки дати студентам науково правильні знання, але й «побачити», як відбувається процес оволодіння ними, зафіксувати рівень знань у відповідний момент, з'ясувати, у чому полягають суперечності засвоєння. І досягається за рахунок оптимальної

управління пізнавально-практичною діяльністю студентів, що передбачає наукове планування (проектування) навчальної роботи — викладачем і самостійної роботи — студентами. Стимулюючим чинником реалізації названого принципу на науковій основі у Криворізькому педагогічному університеті є розроблена система методичної документації, що включає «Комплексну програму формування всебічно розвиненої особистості вчителя в університеті»; факультетські навчальні плани та програми з курсів предметів, видів діяльності; план-графік самостійної роботи студентів; індивідуальні робочі програми викладачів; «Комплексний план діяльності студента на навчальний рік» тощо. Використання цієї документації дозволило систематизувати діяльність професорсько-викладацького колективу ВНЗ щодо формування всебічно розвиненої особистості спеціаліста, упорядкувати спільну творчу роботу викладача та студентів.

Принцип зворотного зв'язку навчальному процесі (і насамперед на лекції) важливий уже тому, що забезпечує безпосередній контакт викладача із студентами. Ще оратори Стародавнього світу знали правило: «Не зводь очей зі своїх слухачів». Досвідчений викладач, спостерігаючи за студентами, за їх поведінкою, розуміє ставлення до лекції і до себе. А це означає, що кожен викладач повинен відчувати аудиторію, знати її психології миттєво реагувати на всі відхилення від норми в організації навчальних занять

Для дотримання принципу зворотного зв'язку необхідна широка ерудиція і висока педагогічна майстерність викладача, емоційність у викладі матеріалу, володіння словом, натхнення роботи. Усе це досягається в атмосфері спільної творчості лектора та слухачів. Ерудований, захоплений лектор, який з душею віддається своїй справі викликає у студентів відповідний настрій, що, у свою чергу, активізує їхні творчі можливості.

Принцип корекції процесу навчання. Корекція має на меті змін уточнення, оновлення змісту знайомих форм і методів їх вивчення на основі новітніх досягнень науки і передового досвіду викладання. А оскільки голою метою завдання управління полягає в оптимізації навчального процесу, принцип корекції передбачає передусім скорочення непродуктивної навчальної праці, підвищення ефективності засвоєння знань і надійності навчання, більш глибокого розвитку розумових здібностей студентів.

Корекцію в навчальному процесі здійснюють насамперед кафедра і викладач. Важлива роль у цій справі відводиться й самим студентам, їх самоуправлінню процесом пізнання в набутті, засвоєнні та закріпленні знань

Корекція передбачає моделювання навчального процесу. Будь-який матеріал є певною моделлю, яку викладач прагне передати студентам. Засвоєння цієї моделі забезпечує успішне навчання, а відхід від неї вимагає внесення коректив у роботу педагога з урахуванням можливостей і побажань студентів.

Корекція навчання здійснюється на основі закономірно обґрунтованого підходу до дослідження завдань навчального процесу та перспектив його розвитку через аналіз фактів і вибір найбільш раціональних шляхів до-

сягнення мети. Корекція включає також адаптацію названих принципів вузівської дидактики до особливостей викладання кожної дисципліни, кожного навчального (факультативного) курсу чи спецкурсу, урахування спеціалізації студентів.

Як підсумок слід зауважити, що наведена вище класифікація принципів вузівської дидактики — приблизна. Вона потребує уточнення як щодо класифікації за групами, так і щодо системи наукової характеристики кожного окремо взятого принципу. І це цілком закономірно, оскільки подібна класи-

фікація з урахуванням вимог дидактики вищої школи та запроваджуваного в університеті системно-методологічного навчання подається вперше.

Література

1. *Архангельский С.И.* Учебный процесс в высшей школе, его закономерные связи и методы. — М., 1980.
2. *Буряк В.К.* Бюджет часу студента // Рідна школа. — 2002. — N25. — С.57—61.
3. *Пирогов Н.И.* Изб. соч. — М., 1963.